انتخاب قصائد عرفی

برائے امتحانات منشی الہ آباد و

باھتمام

احقر العباد محمد حسن

در انوار المطابع لکھنؤ مطبوع گردید

قیمت ۶؍

حق انتخاب محفوظ ہے

بسم اللہ الرحمن الرحیم

قصیدہ

اے[1] متاع درد در بازار جان انداختہ	گوہر ہر سود در جیب زبان انداختہ
نور حیرت در شب اندیشۂ او صاف تو	پس ہمایون مرغ عقل از آشیان انداختہ
از کمان نا جستہ در چشم تحیر کردہ جا	معرفت کو تیر حکمی بر نشان انداختہ
ای بطبع باغ کون از بہر برہان حدوث	طرح رنگ آمیزی از فصل خزان انداختہ
سرعت اندیشہ را افگند در دامان تیر	عادت خمیازہ در جیب کمان انداختہ
در چمنہای محبت ہر قدم چون کربلا	از نسیم عشوہ فرش ارغوان انداختہ
مرغ طبع اندر ہوای معصیت گشودہ بال	عفو تو شاہین رحمت را بران انداختہ
سایہ پرور دغمت در آفتاب رستخیز	فرش استبرق بزیر سایبان انداختہ
طعمۂ عشق ترا از مغز جان آوردہ ام	آن ہمان تا سایہ بر این استخوان انداختہ
ای ذلت را روائی دادہ در بازار عشق	عزت و شانرا ز اوج عز و شان انداختہ
ہر کجا تاثیر غم را دادہ اذن عموم	شادی راحت فشانرا تا توان انداختہ
زین خجالت چون بزن آیم کز دل موج خون	نو عروسان غمت را وکشان انداختہ

---

[1] ای متاع درد آنچ ای حرف ندا ہست و منادی محذوف ست یعنی ای ذات باری باشد جل جلالہ و در متاع درد و بازار جان و گوہر سود و جیب زبان اضافت بیانیہ و مضمون ہر دو مصرعہ جداگانہ ہست یعنی او تعالی جانہا را درد داده و در زبان سودہا بخشندہ ست مضمون اول مطابق آیت و حدیث است قولہ تعالی ان مع العسر یسرا و قال رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم الجنۃ محفوفۃ بالمکارہ دیگر مضمون مصرعہ دوم را متعلق بمضمون مصرعہ اولی بدارند چنین گویند کہ در بازار جان کہ سرمایۂ زبان ست کما قال اللہ عزوجل ان الانسان لفی خسر گوہر ہر گونہ متاع انداختن کہ عبارت است از متاع درد کاسبت مراد از درد عشق ست کہ حلال مشکلات ست

ز دنیا [illegible] ۱۲

فیض را نازم کہ ہرکس پا براہت ماندہ است | دل بدست آورد جانرا از میان انداختہ
صید دل را بہر آگاہی ز صیاد ازل | در کمند طرۂ عنبر فشان انداختہ
کردہ از عرفان لباس عجز را دامن دراز | کوتہی در جیب عقل نکتہ دان انداختہ
طعمہ کز خوان عشق افگندہ ام در کام دل | ریزۂ آنرا بجیسم اندر دہان انداختہ
شرع گوید منع لب کن عشق گوید نعرہ زن | کای تو ہم در راہ عشق خود عنان انداختہ
دولت وصلت کہ دریابد کہ با آن محرمے | جوہر اول علم بر آستان انداختہ
حیرت حسن ترا نازم کہ در بزم وصال | جام آب زندگی از دست جان انداختہ
صنعت کز لب ہر ذرہ میریزد برون | نطق را در معرض عقد اللسان انداختہ
ور ثنایت چون کشایم لب کہ برق نا کسے | منطقم را آتش اندر خان و مان انداختہ
من کہ باشم عقل کل را ناوک انداز ادب | مرغ اوصاف تو از اوج بیان انداختہ
مست ذوق غوثیم کز نغمۂ توحید تو | لذت آوازہ در کام جہان انداختہ

لہ فیض را نازم کہ الخ یعنی نہی فیض کہ ہر کہ پای خود در راہ تو نہادہ است اول سلیم و قلب مستقیم حاصل نمودہ جانرا از میان انداختہ یعنی نثار فیض تو ساختہ است ؎ کشتگان خنجر تسلیم را ٭ ہر زمان از غیب جان دیگر ست ٭ و اینہمہ مقتضیات فیض اوست ؎ آنکس کہ ترا شناخت جانرا چہ کند ۱۲ شفیع
ٹہ صید دل را الخ یعنی مرغ دلہا کہ در دام زلف محبوبان اسیر می شود صیادش در باطن معشوق ازل ست ملا جامی فرماید ؎ بہر پردہ کہ بینی پردگی اوست ٭ قضا جنبان ہر دل بردگی اوست ٭ و نیز فرمودہ اند کہ المجاز قنطرۃ الحقیقۃ ٹہ طعمہ کز الخ این شعر در بیان حرارت عشق ست کہ گرمی دو رخ را با او نسبت ذرہ با آفتاب ست ۱۲ ٹک دولت وصلت الخ جوہر اول باعتبار افراد انسانی آدم علیہ السلام و بلحاظ خلقت آنسرور صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ اول ما خلق اللہ نوری و بنظر مجردات حضرت جبرئیل پس جائیکہ سید عالم در شب معراج تا حجاب کبریا رسیدند و سراپردہ جلال فیما بین حائل ماند پس با آدم و جبرئیل چہ رسد و علم انداختن عاجز شدن ۵ صنعت کز لب ہر ذرہ الخ عقد اللسان بفتحتین گرفتہ شدن از سخن کہ آنرا لکنت می گویند کذا فی الصراح ۱۲ شاید فارسیان بسکون استعمال کردہ اند چنانچہ غفلت وغیرہ ۱۲

قصیدہ در نعت سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم

اے برزدہ دامن بلا را　　　سر در پے خویش دادہ ما را

چون ذرہ ہمر ومی نہی پائے　　　از کوچہ ما طلب وفا را

یادم[1] نکنے و ہیچگہ من　　　بے مژدہ ندیدہ ام صبا را

دیوان[2] گرے محبت تو　　　ق　　　کامروز مسلم ست ما را

بیگانہ ز تاج کرد تارک　　　آوارہ ز کفش کرد پا را

جان[3] و دل من پر از غم تست　　　بہر تو تہی کنم چہ جا را

آمادۂ صد سرود دردم　　　ناکردہ تمام یک نوا را

صد چاک سپردہ ام بہر دست　　　ناکردہ بدوش یک قبا را

ای بخت چنان مکن کہ آخر　　　ممنون اثر کنم دعا را

یا دست جفاے چرخ بر بند　　　یا بخل عطاے مدعا را

تا کے بشکیب در پذیرم　　　آفات نجوم فتنہ زا را

یارب چہ عداوتست با من　　　این کارکنان کبریا را

---

[1] یادم نکنے درہیچگہ من آہ یعنے ہر چند کہ در ظاہر مرا یاد می کنی لیکن باد صبا بوی مژدہ التفات باطنی تو میرساند کہ بدان زندہ ام ۱۲ [2] دیوان آہ این دو بیت قطعہ بند ست یعنی خدمت دیوانی دوستی توکہ امروز مارست برہنہ سر و برہنہ پا نمودہ آوارہ دست سراسیمگی ساخت و در بعضے نسخ بجائے دیوان گرے دو دیوانگی دیدہ شدہ و اول اوجہ است کما لا یخفی ۱۲ رحیم یعنے خدمت وزارت دوستی کہ امروز مرا مسلم است بر سر دستارے گذاشتہ و نہ در پائے پاپوشے داشتہ نسخہ دیوانگی از دیوانگی ست چہ در دیوانگی ازین قسم شدن بعید نیست ۱۲ [3] جان و دل من الخ یعنے در تمام جان و دل من غم عشق تو مملو ست و نیز اہم کہ برائے تو جائے خالی کنم اما مقامی نمی یابم کہ دران غم تو نباشد و جائے خالی کردن کنایہ از تعظیم کسے و فشاندن او باعزاز ۱۲

با خویش[1] چو راز دوست گویم　　از خانه برون کنم صبا را
در ملک فرنگ و شهر اسلام　　معزول ندیده ام هوا را
تا کے[2] بمیان خود به بینم　　دست اجل شکسته پا را
در انجمن[3] جمال رویت　　بگرفته ز آفتاب جا را
گر نقش[4] جمال تو نگیرد　ق　از سینه برون کنم صفا را
تا کے فلکم بعشوه گوید　　کاے وہم تو کرده بی صبا را
از عشق فلان بباد دادی　ق　سرمایهٔ دانش و ذکا را
هر چند که راست گوید اما　　خاموشی این ستم فزا را
رفتم[5] که بگنج خانهٔ طبع　　مرهون شرف کنم ثنا را
گنجے بکف آورم که شاید　　سرمایهٔ نعت مصطفی را
درج گہر آورم که شاید　　آویزهٔ گوش انبیا را
دستی[7] سخن آورم که شاید　　مجموعهٔ لطف اولیا را
اینک بزبان رساندم از دل　　تا داغ کنم دل سما را
اے جود[8] تو دست دل سخا را　　وے عزم تو بال و پر صبا را

---

[1] با خویش چو راز الخ یعنے وقتیکه راز دوست با خود درمیان نهم از غیرت صبا را از خانه بیرون کنم حال آنکه در کفر و اسلام کسے هوا را نگرده ۱۲ انش [2] تا کے بمیان آه از فرط حزن و اندوه تمنای موت خود می کند نمی گوید که کی باشد که تصرف دست اجل پا شکسته را در خود بینم و از چنین حال دیت زیست بدرهاے یابم ۱۲ [3] در انجمن آه فاعل بگرفته رویت ست یعنی در مجلس انجمن حسن جمال روے تو از آفتاب جا گرفت و بروے غالب آمد ۱۲ [4] گر نقش آه الخ یعنی اگر صفاے سینه از تسام نقش جمال تو نگیرد آن صفا را از سینه بیرون کنم [5] رفتم که بگنج خانهٔ طبع الخ یعنے ثناے کسے کنم و در عوض شرف حاصل نمایم تا فلک خاموش ماند و باستماع آن دست از دل آزارے بازکشد ۱۲ [6] دستے سخن آورم الخ دست اینجا بمعنے وسعت دیباے توصیف و کاف بیان ۱۲ [7] اے جود تو آه یعنے ممدوح من بخشش تو قدرت و قوت دهد صفت سخاوت را و عزم تو سبب پریدن ست صبا را ۱۲

قصیده در نعت

۵۱ سپیده دم چو زدم آستین بشمع شعور	شنیدم آیت استفتحوا ازعالم نور
۵۲ بدل زشاهد بزم ازل ندا آمد	کهای تمام وفا از رضاے ما بس دور
۵۳ زهی اطاعت حسن ادب خهی طاعت	که با اجازت مائی ز وصل ما مهجور
۵۴ زیاده زین نه حلالست دوے از برِ ما	اگر بحوصله نازی درآ ببزم حضور
۵۵ طلب بیار و مترس از متاع منع کلیم	بساط عذر بیارا که نیستی معذور
اگر بچشمه مقصود دست عشوهٔ ما	شکست ساغر امید او بسنگ فتور
نه گو تهی ز غطا بود عشق می داند	که بر کرشمهٔ ما ننگ بود خلعت طور
۵۶ تو در معامله اهبطوا متاع مخر	که نا صحیح بود بیع و سعی نامشکور
در ملاطفت آشنا کشا و در آ	که آشتی طلبست انّ سعیکم مشکور

---

۵۱ سپیده دم الخ ای بوقت صبح صادق که شمع شعور را گل کردم یعنے غافل شدم دران غفلت آیت استفتحوا ای بکشائید ابواب رحمت را ازعالم غیب شنیدم ۱۲ ۵۲ بدل زشاهد الخ ای بگوش دلم از شاهد ازلی آواز آمد که اے عرفی سراپا وفا از خوشنودی بسیار دور هستی چه رضای ما درین ست که وصال ما طلب کنی نه مهاجرت ۱۲ش ۵۳ زهے اطاعت الخ یعنے محبوب ازلی بمن خطاب کرد که عجب حسن ادب وعجب فرمان برداری که باوصف اجازت ما از وصل ما مهجور هستی وازالامر فوق الادب آگاه هستی ۱۲اقد ۵۴ زیاده زین الخ اگر بحوصله نازی یعنے بحوصله خود فخر میکنی که بلند ست ۱۲ ۵۵ طلب بیار الخ اے نرا بجو داز منع من موسیٰ کلیم الله را از دیدن خود بکلمه لن ترانی خوف مکن چرا که بر تجلے ما ننگ بود خلعت طور چه عجز جبال از برداشتن امانت از آیت وانا عرضنا ظاهرست ۵۶ تو در معامله الخ اهبطوا بالکسر بروزن اضربوا یعنی فرود دید از حضور ما یعنے تو در بازار اهبطوا خریداری مکن که خریداری متاع عذر عدم طلب کامل بخیال لن ترانی واهبطوا درست نیست چرا که هر نبی را مرتبهٔ خاص عنایت شده وپیغمبر ما علیه الصلوٰة والسلام را جامع مراتب علیا آفریده بساحکم که در عهد دیگر انبیا را اولین نا جائز بودند در عهد نبی کریم ما جائز شدند ۱۲

می مشاهده ارزان دراه میکده پاک   تو در مشقت نزع از طبیعت مخمور

بیا بنوش که در مستیت شهید کنم   که نیست قابل رحمت شهادت مستور

بیا که در طلبت برفراز صدر سریر   بیا که بهر تو بر صفحهٔ سراے سرور

چو عشق تو همه بیناییست شاهد وصل   چو حسن با همه آرایش ست حجله سور

بگیر ز هر مرا این عطیه با دل من   همان اثر که با هل فنا کند دم صور

دلم بناله درآمد که هان صبوری را   ز حد مبر که درین راه کس مباد صبور

عنان[1] فگنده جهاندم بزیر بام وصال   منزه از اثر سعی گام دیر و ستور

بدست همت طاعت دران رها کردم   باولین قدم اسباب خلد و حور و قصور

زدم بحبل متین جوار دست ادب   بسعی بازوی دل بر شدم باوج حضور

کمال جذبهٔ لطف آستین کشانم برد   بجلوتیکه یکی بود رنگ سایه و نور

تبارک الله ازان بزم بیزوال که بود   ز نور حسن لبالب ز د[illegible] معمور

بسطح انجمن افتاده فرشهای لطیف   ز گونه گونه عنایت نه اطلس و سیفور

جماعتی بیمین و یسار صدر وصال   که هر یکی ز سعادت گرفته صد منشور

ز طعن مردم و دار سیاست آسوده   چکیده از نفس جمله نغمهٔ منصور

دلیل دعوی منصور کاتبی ست مبین   بلوح ناصیهٔ اتحاد شان مسطور

پس از مشاهدهٔ جمع سروری دیدم   که بود بر صف اصحاب قرب بدر صدور

جمال صدر نشینان ز نور چهرهٔ او   چو انجم از اثر شاه اختران مستور

فرو شدم بتحیر که یا رب این که بود   که هست صورت او زیب معنی جمهور

هنوز در دلم این معنی خجسته اثر   ق   ز شاه راه تحیر نکرده بود عبور

سر گفت شاهد تنها نشین مسند حسن   ز روی مهر کرای از ره بصیرت دور

کدام محمل که نه گرفتی از هدایت ما   هنوز دیدهٔ معنیت هست عین قصور

---

[1] عنان فگنده جهاندم الخ عنان فگنده جهانیدن مراد از تیز و تند رفتن ست و ستور بفتحتین هر جانور چارپایه را گویند خصوصاً اسپ و اشتر و خر را گویند ۱۲ ب

بر آستانهٔ[۱] ما هست گردی از ره وی — که ذره ذرهٔ او هست چشمه چشمهٔ نور

اجازت[۲] قدم او بیار تا بدهم — که هست منت ازین تو تیا بدیدهٔ حور

وگر صبور[۳] نهٔ تا بگویم این آنست — که ما بروز ازل ناظریم و او منظور

بصورت[۴] آئینهٔ حسن ایمنی ما — روان صورت و معنی بذات او مسرور

ز آستین[۵] نرسیدی بجیب دست وجود — اگر نه گوهر او داشتی هوای ظهور

طراز صورت و معنی محمدؐ عربی — که نطق ما با دب نام او کند مسطور

کنونکه[۶] معرفتت حاصلست زود بیار — باستعانت آن مجمل تحفهٔ مقدور

بعون لطف الٰهی بلحجه گفتم — قصیدهٔ که بود مطلعش بدین دستور

زهی[۷] لوای نبوت ز نسبت منصور — مزاج عشق ز آمیزش دلت رنجور

نبود سایه چو امر سکون و سیر کنی — زمانه فاصله یابد میان سایه و نور

بباغ طبع تو بر اوج استفادهٔ فیض — همای عقل طلبگار سایهٔ عصفور

هدایت تو نماید بچشم صورت بین — هر آنچه در حرم ایزدی بود مستور

---

[۱] بر آستانه الخ ای این آنکس ست که بر آستانه ما گردی از راه وے نشسته ہست که ذره ذره آن گرد چشمهٔ نور ست ۱۲ [۲] اجازت قدم او بیار الخ ای آذن قدم آنکس بیار تا گرد را تو بدہم چراکه از مرتبهٔ گرد او بر دیدهٔ حور منت ست ۱۲ [۳] وگر صبور نه الخ ای اگر صبر نه داری ای عرفی پس میگویم که این کس آنست که ما از روز ازل عاشقم و او معشوق ۱۲ [۴] بصورت آئینهٔ الخ ای در ظاهر آئینه ماست که حسن خود را دران می بینیم و بحقیقت خود ہستیم و جان ظاهر و باطن بسبب ذات او خوش ست ۱۲ [۵] ز آستین نرسیدے الخ ای دست ہستی از آستین نیستی برآمدے تا بگریبان وجود نمی رسد اگر ذات پاک او خواہش ظهور خود نکردی ۱۲ [۶] کنونکه معرفت الخ ای عرفی حالاکه شناختی آنکس را زود براے او و خواستن آن محرمه گرد قدمش تحفه که مقدور تست بیار ۱۲ [۷] زهی لواے الخ ای علم رسالت که از عرش تا فرش در سایهٔ او ست بسبب نبی بودن تو فتحیاب ست و مزاج عشق با وصف فرط حرارت بملاقات دل تو که از پس حرارت محبت الٰهی دارد بیمار ست یعنی حرارت موافق مزاج او نیست ۱۲

زنور[۵۱] ناصیات ماہ گر ضیا گیرد ۔۔۔ بآفتاب دہد نسخۂ سنین و شہور

از آن[۵۲] نفس کہ برون دادہ اند گوہر تو ۔۔۔ بگنج صنع نماندہ تعلق گنجور

شعاع[۵۳] شعلۂ قہر تو گر فتد بسحاب ۔۔۔ رماد برق شود سرمۂ صبا و دبور

اگرچہ[۵۴] ہست ببرہن کہ در مسیر وجود ۔۔۔ ق ۔۔۔ موثر اند صفات الٰہئی مانور

اجل رسیدہ چونامت بجبہہ بنویسد ۔۔۔ خجل شود ز نگہ کردنش اجل از دور

زسر[۵۵] کلاہ حکومت بدامن تو نہاد ۔۔۔ ق ۔۔۔ قضا کہ ہست دو عالم بحکم او مجبور

کہ این کلاہ بسر مان و گوشہ بر شکنش ۔۔۔ کہ در دو کون توئی آمر و منم مامور

بعہد حکم تو امر قضا چنان منسوخ ۔۔۔ کہ از نزول کلام مجید حکم زبور

اگر ز روی[۵۶] ضمیرت نقاب برخیزد ۔۔۔ برنگ سایہ شود آفتاب طعمۂ نور

شہا توئی کہ زکات بضاعت کرامت ۔۔۔ دو کون را ز گران مایگی کند معمور

منم[۵۷] کہ کردہ ام از ننگ شرکت نوعی ۔۔۔ نصیب فرقۂ انسان ہزار گونہ قصور

زروزگار من آثار یاس میتابد ۔۔۔ چو حالت سنوات از بآخر یاحور

---

[۵۱] زنورناصیات الخ نسخۂ سنین و شہور یعنے کتاب شمارہ سال و ماہ کہ بسبب کم و بیش بودن اوست بآفتاب بدہد چہ خود کامل النور شود و حساب سال و ماہ از و برخیزد ۱۲ قد [۵۲] از ان نفس الخ اے از وقتیکہ تو پیدا شدہ در گنجینۂ صنعت ہیچ نماندہ کہ خازن از و تعلق دارد ۱۲ [۵۳] شعاع شعلہ الخ اگر روشنی قہر تو برابر افتد برق خاکستر شود و آنرا باد مشرقی و مغربی سرمہ خود کند یعنے نابود ساز د ۱۲ [۵۴] اگرچہ ہست الخ ای اگرچہ بدلیل عقلی و نقلی ثابت شدہ است کہ صفات الٰہی در کائنات مؤثر اندنہ ما فوق لیکن اگر کسیکہ اجلش فرا رسیدہ باشد نام مبارک تو بر پیشانی خود بنویسد اجل از دور بدیدنش شرمندہ شود و جانش قبض بکند ۱۲ [۵۵] از سر کلاہ الخ ای قضای الٰہی کلاہ حکومت از سر خود فرود آوردہ بتو بدہد این کلاہ را ای نبی کریم بر سر مبارک خود بگذارد کہ تو حاکمی و من محکوم تو ۱۲ [۵۶] اگر ز روی ضمیر الخ ای اگر ضمیر منیر تو بپردہ برخیزد و آفتاب ہمچو سایہ از نور معدوم شود ۱۲ فافہم خانہ زر خفی قد ۱۲ [۵۷] منم کہ کردہ ام الخ ای منکہ با حقیقت نوعی انسان شریک ام ازین شرکت ہزار گونہ قصور نصیب گروہ انسان کردہ ام ۱۲ ش

تنزل علم گر شود نسیم ریاض[۵۱] — بطبع پر اثر غوره کے رود انگور
زحرص نعمت عصیان که زهر معنویست[۵۲] — بدون صوم کند نفس زله بند سحور
بشوی روی سیاهم ز آب احسانت — که تیرگی برد از چهرهٔ شب دیجور
بس ست صاحب اعمال ناشرا بودن — چه احتیاج که کس جاودان بود مقهور
نعوذ بالله[۵۳] اگر روز حشر طے نکنند — ق شفاعت تو عمل نامهٔ اناث و ذکور
ز شرم کثرت[۵۴] عصیان من بعرشه فتد — حسابگاه قیامت چو ارض نیشاپور
دم سوال که از تاب انفعال شود — نفس شکسته گلو از زبانهٔ مخرور
امید هست که مهر لب سوال شود — عنایتت که چو عصیان ماست نامحصور
اگر به پنجهٔ خورشید دل بیفشارم — بجای خون ز مسامش چکد شب دیجور
وفا نمیکند امید مغفرت با یاس — نه زانکه عفو الهی نه سازدم مغفور
ز طول معصیت استغفر الله اندیشم — که گرد قهر نشیند بذیل عفو غفور
همین بس ست که گر ناجیم و گر مغضوب — که با ولای تو فردا همی شوم محشور

---

۵۱ تنزل علم الخ غوره گی بکاف فارسی بدل های غوره که بمعنی خوشهٔ انگور نارسیده ترش باشد یعنی پستی عمل من اگر نسیم باغ گردد انگور پخته طبیعت غوره عود نماید اے از ترقی به تنزل گراید ۱۲
۵۲ زحرص نعمت الخ زله بفتح زا معجمه و تشدید لام طعامیکه سحر و مایگان بر دارند و سحور بالفتح طعام سحر رمضان اے مردم روزه دار پس از خوردن طعام عشا آنچه باقیماند برای سحر بر میدارند و این نفس حریص از فرط آزمندی نعمت عصیان که در حقیقت زهر ست بدون صوم زله بندی سحور عصیان می کند اے تمامی روز و شب در عصیان بسر برده باز روز دیگر اراده عصیان دارد و هرگز توبه نکند ۱۲ ۵۳ نعوذ بالله الخ ای پناه میبرم بخدای عز و جل و اناث بالکسر جمع انثی بمعنی ماده و ذکور بالضم جمع ذکر بمعنی نر ۱۲ رحیم ۵۴ ز شرم کثرت الخ می گوید که وقتی نیشاپور بسبب عصیان آنجا بلرزه در آمده غرق شده بود ۱۲ رحیم

بچون نعمت عشق تو فارغم زنعیم | ز جوی شیر شناسم نه طارم انگور
ز عود مهر و گلاب وفاست عنصر من | اگر بر فتن دوزخ همی شوم مامور
بزم جنتیان انجمن طراز بهشت | زدود آتش دوزخ برد بخار بخور
زکات[۵۱] مهر تو حاشا اگر دهم بطباع | کند بباده تبسم طبیعت کافور
محبت تو ندارم بسینه ام داغی | که هست سونش الماس معنی ناسور
شبی[۵۲] ز دولت رویای افتخار رسل | علم بعرش زدم در میان خواب و شعور
خمیرمایه[۵۳] این سر قصیده آن رویاست | که شاخ برگ فرود وش زبان من چو طیور
کسی گمان نبرد کز برای زینت شعر | بر اصل خواب فزودم که نیست این منظور
لذیذ[۵۴] بود حکایت دراز تر گفتم | چنانکه حرف عصا گفت موسی اندر طور
همیشه تا جگر خون چکان گمراهان | بود ز نشتر شرم آشیانه زنبور
خرابهٔ دل مجروح آستان تو باد | ز نوش دارو‌ی الطاف شاملت معمور

---

۵۱ زکات مهر تو حاشا الی آخره یعنی من آن مالک نصاب گرمی محبت توام که اگر زکات آن که جهل یک باشد بطبع کافور که نهایت سرد ست بدهم از شدت گرمی بر شراب کر خمار باشد بخور ۱۲ رحیم ۵۲ شبی ز دولت رویای الخ افتخار رسل کنایت از حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم و رویا بالضم بخواب دیدن و علم بعرش زدن کنایت از سرفراز شدن باشد و شعور بمعنی آگاهی ۱۲

۵۳ خمیرمایه این الخ ای مادهٔ و ضمیر شین راجع بسوی سر قصیده ۱۲ رحیم

۵۴ لذیذ بود الخ قصه حضرت موسی علی نبینا و علیه السلام اینست که هرگاه حق جل و علا از موسی پرسید که چیست در دست تو ای موسی و ظاهر ست که جوابش صرف عصا کافی بود لیکن حضرت موسی کلام الهی را لذیذ یافته به بیان طول ادا کرد و گفت این عصای من ست که تکیه می کنم بر ان و برگ می ریزم از درخت برای گوسپندان خود و این قصه و تمامی در مصحف مجید مذکور ست ۱۲

قصیده در نعت سرور کائنات صلی اللہ علیہ وسلم

دل من باغبان عشق و حیرانی گلستانش — ازل دروازهٔ باغ و ابد حد خیابانش
چنان باغی که زو گلچین نیارد گل بردن بردن — نه آن باغی که یابد خارچین از بیم دورانش
گلی کز خرمی ویرا بخنداند چو فسردن — نه آن گل کز وداع شاخ گریاند بستانش
گلی زین باغ گر چینی بپادر دستی از سنبش — که نقش لوح محفوظ است بر اوراق درخشانش
اگر سرور هوا گردد کسی بارے دران وادی — که گر در چه فتد بهر دیا شد ماه کنعانش
نثار محرمان بزم عشق ایا چه سا باشد — که در دو داغ میریزند بر بیرون نشینانش
فشاندم در ازل گردی ز دامن این زبان علیم — که تا اش عالم ست همی کشد در دیده خاقانش
اگر طفل دلم را دایه حور آید و گر مریم — به هنگام مکیدن زهر میجوشد ز پستانش
دلت ریش ست روز زنجیر الماسش بهر نحو — مکن در گشت عیش آباد و شاد و ش دربانش
دلی شوریده خوانندش که در بازار معشوقی — خریدار پریشانیست صد زلف پریشانش
مسلمانی کسی داند که در یکرنگی وحدت — ز هر مو چشمه خون ریزد از خوانی مسلمانش
نیابت زان معلم جوی اندر حکمت آموزی — که لوح جوهر گل ساده یابی در دبستانش
صفا می جوید از قصر دل معمورهٔ جنت — که انواع خرابیها بود معمار ایوانش
حرام است اهل را معنی چشیدن نعت خوانی — که نبود سینه تا گرم و دل ریش نمکدانش
دماغ آن کسی از بوی محبت عطیه ریز اند — که میسوزند عود عافیت در زیر دامانش
ازان نفست بطور اهل ایمان خنده باد ارد — که پیرو ری بعهد کودکی در کافرستانش

له دل من باغبان عشق الخ خیابان روش باغ ای دل من باغبان عشق ست و حیرت محوده گلستان او و ازل دروازه آن باغ و ابد کنارهٔ روش او و اسی عشق از ابتدا انتها ندارد ۱۲ منه

سے دلی شوریده خوانندش الخ اسی آن دل را شوریده خوانند که در بازار معشوقی صد زلف پریشان خریدار آن باشند ۱۲ رحیم

وفا را یاد گیر از دوست کز ماتم سیه سازد — لباس کعبه در مرگ شهیدان بیابانش

چراغ دل نیفروزند در بزم سیه روئی — که صبح آفتاب از دود میرد در شبستانش

بر آن[۵۱] شاید گشودن چشمهٔ معنی که چون برسے — فشانی قطرهٔ ذوق افگند در قعر عمانش

زایمان[۵۲] گر دولت آسیب می باید بدیرش بر — که بر بندند حرز کفر بر بازوے ایمانش

بدرس[۵۳] عشق خواندن گر کلیم و در خلیل آمد — بدون گریه و زاری نیابد ذوق وجدانش

بروح الله[۵۴] نخنداند حسن آفتاب ما — مگر بیند گریانش مگر یابند بریانش

به نخچیرے کسے ارزد که هرگز میرد از لذت — در آن بیرون بود صاحب عزا صد عید قربانش

وصال آفتابے با کسے یابد که از مژگان — سهیل و زهره دامن دامن افشاند ز هجرانش

نثار دل کن آن گوهر که ملک دے تواند شد — نه آن گوهر که دست مرگ برچیند ز دامانش

چو نازش تیغ بردارد چه جاے سدره و طوبی — که گرد عرش و کرسی صرف تابوت شهیدانش

ز گنج عشق دامان گهر بستان که چون دل را — تبارک برفشانی ور شود در معجزا ایمانش

محبت درس معنی گوید افلاطون مطلب کو — که صغری خندد و کبری فرو گرید ببرهانش

فغان از عشق میخیزد که هر دل از چراغ ما — بگرد آرایش هر مو چراغے ولے بر جانش

گدامی آرزو بر سفره چیند نعمت کاسے — که صد نوبت دمی اندیشهٔ نانیست مهمانش

باین بیرنگی و بی قیمتی آن طرفه یاقوتم — که لعل آفتاب اینجا به رنگ آورد ارکانش

اگر بے قیمتم تحصیل ارزش می کنم کاخر — رسد این قطره را روزے که خوانی در غلطانش

---

۵۱ برآن الخ اے اظهار اسرار عشق بر آنکس باید کرد که اگر یک قطرهٔ شوق بر وافشانی در قعر عمان اندازد اورا ۱۲ ۵۲ زایمان گر دولت الخ از ایمان مراد اسلام ظاهری عام خلق و از کفر مراد کفر عشق ۱۲ ۵۳ بدرس عشق الخ کلیم صفت حضرت موسیٰ و خلیل صفت حضرت ابراہیمؑ است و وجدان یافت دل و اینجا کنایت از دل باشد و ضمیر شین راجع بسوے کلیم و خلیل بر سبیل بدلیت ۱۲ ۵۴ بروح الله الخ لقب و صفت حضرت عیسیٰ علیه السلام ست و فاعل فعل نخنداند قضا و قدر و ضمیر شین راجع بسوی آنحضرت یعنی تا وقتیکه حضرت عیسیٰ را گریان و بریان نمایند حسن آفتاب ما را بروے نخنداند و آشکار انسازند ۱۲ رحیم

لب داؤد دستے می نہد بر سینۂ نغمہ — دلم تنگم ہمانا گرد لب می گردد افغانش

دلم آہنگ افغان دارد و لب شکر غم گوید — لبے خواہم کہ بفرستم باستقبال افغانش

سلامت را بدار الفتی بر می کشد شاہے — کہ فرمان میرود در کشور دلہائے ویرانش

زہر مو عالمی زنار رونا قوسش فرو ریزد — اگر کافر دلم در رعشہ آرد بوئے ایمانش

کسے کز لذت طاعت بود مضمون من فہمکن — کہ بگذارند در جنت دمے با داغ حرمانش

بہ سنبل میزند چوگان زلفے سیلے خجلت — کہ ناف آہوی چین می تراشد گوی میدانش

پریشان[۵۱] دیدۂ این کوے میدان مجازی را — زبام ہوش سر برکن کہ رنگین می دہم شانش

امام شہر[۵۲] یعنی ہادی ما در دم مردن — شہادت بر زبان راند مبارکباد ایمانش

بصدر صفۂ رقصان سرائے رزق صوفی را — ازین آہستہ تر میران کہ برہم میزنی شانش

کسے کز[۵۳] علم منطق دم زند فی عشق می شاید — کہ بشماری بدون انتساب فصل حیوانش

بنازم مرشد گریان دبیریان را کہ می خندد — بطوق گردن شیطان زہے طوق گریبانش

مرید مرشد ما جبۂ گل دوزے خواہد — خر عیسی ست این رنگین بیار ائید پالانش

بمیدان محبت گوی خورشید از بلنداری — کسوف جاودان یابد ز سیلیہای چوگانش

بہ بال عافیت تا کے بپرواز آوری دل را — بحل کن ناز اوج زمہریر آریم پریانش

سماع آموز آن مجنون کہ در ہنگامہ مستے — برنگ شعلہ دارد جنبشی باطبع رقصانش

من آن دریائے آشوبم کہ از تاثیر خاصیت — کہ تسکین ہست موج انگیز و آرام ست طوفانش

---

۵۱ پریشان دیدۂ این الخ ای این کوی مجازی را از فرط ہوس پریشان دیدہ و جمعیت آن نظر نہ کردہ از بام ہوش سر برآر و فہمیدہ بین کہ در حقیقت مزرعہ آخرت رنگین و خوشتر نماید ۱۲ رحیم

۵۲ امام شہر قاضی وقت مراد باشد و ضمیر شین راجع بسوی آن بطور طنز میگوید کہ امام را وقت مردن کلمہ شہادت بر زبان راندن مبارکباد اے تمام عمر بکفر بسر رفت حالا وقت یاس ایمان می آرد پس این مبارکباد بطریق استہزا باشد چرا کہ ایمان یاس قبول نیست ۱۲

۵۳ کسے کز علم منطق الخ از فصل ناطق مراد باشد کہ تمیز دہندہ انسان ست از دیگر حیوانات و اینجا مراد از فصل عشق باشد واللہ اعلم بالصواب ۱۲

عنان[1] از عرصهٔ صورت بگردان کاندرین وادی — ز زاغ آموز و آئین روش کبک خرامانش

بباغستان[2] معنی رو که تا شیر هوا آرد — سراویل تدرو از بهر طاؤسان بستانش

بمژگان[3] رخنه در کشتی کن از طوفان سبک باشد — دران دریای بی ساحل که تسلیم ست پایانش

دل از حسن عمل بستان و بشکن در کف عصیان — بعصمت هر که نازد معصیت دان ترک عصیانش

بجو کوثر می لعلی طلب کز دی چو کس نوشد — برنگ لاله از تارک بروید جام مرجانش

بنوش آن که می گر آئینه گردد کفر و ایمان را — بچشم هم امام و برهمن گردند حیرانش

بنوش آن که گر بر صورت شیرین برافشانی — برون آرد ز قید بیستون سرمست رقصانش

بیا آن می اگر تلخ ست و گر شیرین بدست آور — بترک دین و دل بیعش کن و بشمار ارزانش

سفال از بهر می جستم دران دیر مغان ناگه — خضر بر سنگ دلهاز و سبوی آب حیوانش

اگر از حرمت اندیشی بیا تا حکم بنمایم — ز سلطان شریعت لیک ثنائی بخاقانش

شهنشاه سریر قاب قوسین احمد مرسل — که بر پیشانی تقدیر مرقوم ست فرمانش

شهنشاهی که فراشان بزم او بصد منت — بفرش عرق میریزند گرد فرش ایوانش

شهنشاهی که هست از غایت درویشی و همت — وجود خود فراموشی و غم عالم فراوانش

شهنشاهی که چون آماده شد جمازهٔ جاهش — فرو بستند از عرش برین محمل بکوهانش

بجنت[4] گر برات نعمت جاوید بنویسد — سواد از دیدهٔ آلاید بنوک خامه رضوانش

درانحالت که ریزد نوش بر نوش از لب دانش — پر و بال همای چتر او ل مگس رانش

---

[1] عنان از عرصه الخ از زاغ اینجا هوای نفس و از کبک عقل اراده کرده یعنی پیرو نفس است ۱۲ قد

[2] بباغستان الخ تدرو بفتحتین و سکون نام مرغیست رنگین و سراویل یعنی شلوار و زیر جامه یعنی طاؤس را اسے هر و زشت یارا تاثیر هوا است آن خوشرنگ لباس پوشاند یعنی نیک هر و کند والله اعلم قد ۱۲

[3] بمژگان رخنه در کشتی الخ یعنی اگر طوفان که سبب هلاک ست از جوش نفس و نشنید تو از شکستن کشتی بنوک مژگان اعانت او کن دران دریای بی ساحل کنایت از دریای محبت باشد ۱۲ ش

[4] بجنت گر الخ ای اگر در بهشت تنخواه نعمت جاوید نویسد رضوان سیاهی از مردمک دیدهٔ خود بنوک قلم آنحضرت صلعم آلوده کند برای نوشتن ۱۲ قد

بنازم عزت و شانش که در ایوان سلطانی | علی آرایش بزم ست و جبریل ست مهمانش
گلستانی[51] همای فیض او در زیر پرواز د | که بنازد بزاغی هدهد روح سلیمانش
بهشتی نزهت[52] گل گشت او دارد که هر ساعت | ز طوبی تاج میگیرد پی بازیچه ریحانش
نخوردند از محبت انبیا لذت رسان زخمی | که جان مست او نگذاشت یک زخم نمایانش
کسی[53] کز خوان نا فرمانش نعمت خورد دوزخ | خلال از شعلهٔ آتش فرستد بهر دندانش
گل رحمت[54] بود خودرو گیاه گلشن طبعش | صف امکان بود حق ناشناس نعمت خوانش
عتاب[55] او بود خشکی که هر گاهش بر انگیزد | غبار مرگ خیز انداز آب خضر جولانش
عطای او بود ابری که در صحرای ناکامی | گل مقصود رویاند ز خار یاس بارانش
زهی عزت که بی نعت تو لوح معصیت گردد | هر آن نامه که بسم الله بود مذهب عنوانش
زهی رحمت که بنموده سجاق آئینه روئی | که ایزد در نقاب حسن خود میداشت پنهانش
کسی کز راه او لادت بمژگان خار میچیند | نوید باغبان روضهٔ طوبی گل افشانش
شها بر عرفی پژمرده رحمی کن که می شاید | چنان پژمرده باغی زیر تیغی زین ابر نیسانش
دهانش چشمهٔ زهر ست از لذت در یکتا | که شیرین کام سازد میوه های باغ احسانش
زبس کز هر سر مویش تراود چشمهٔ خونی | بود فوارهٔ خون جگر طوق گریبانش
دل او در هوای عالم قدس ست میدانم | که چون رخت از جهان بندد توان گفتن مسلمانش
دلم بر هرزه گردیهای این گمراه می سوزد | مهل زین بیشتر سرگشتهٔ صحرای خذلانش

---

۵۱ گلستانی همای فیض الخ یا که بکلمه زاغ پیوسته مصدریست ای همای فیض آن سرور چنین گلستان در زیر پرهای خود دارد که هدهد روح حضرت سلیمان بزاغ بودن آن گلستان فخر میکند ۱۲ ش ۵۲ بهشتی نزهت الخ ای تازگی سیرگاه او آن بهشت میدارد که هر وقت ریحان او از درخت طوبی تاج برای بازی کردن میگیرد ضمیر شین راجع بسوی بهشت ۵۳ کسی کز الخ خلال بالکسر چوبیکه بدان دندان پاک کنند ۱۲ ب ۵۴ گل رحمت ای گل رحمت گیاه خودرو گلشن طبع ست معنی امکانات ناحق شناس نعمت او ست ۱۲ ش ۵۵ عتاب او الخ آب خضر کنایت از آب حیات ست ۱۲ ش

متاع تر ہاتم گر بدل مانند زیان دارد — بردن میریزم از دل تا شود فارغ ز نقصانش

حکیم در سخن اینک حد شیم فاش می گوید — کہ افلاطون ثانی دعرفی و شیراز ست یونانش

دم عیسٰی تمنا داشت خاقانی کہ برخیزد — بامداد صبا اینک فرستادم بشہر دانش

ندارد سادہ زین بخششی کہ نظم لامکان سیرم — گزار قافیہ ہرگز نیفتادہ بسلمانش

بمشرق[۵۱] میرود ترسم کہ بر درج انوری تا گہ — برات از تنگدستی آورد ملک خراسانش

میان[۵۲] انوری و عرفی از جوید کسے نسبت — حدیث ماہ نخشب عرضہ دارد ماہ تابانش

دگر[۵۳] نشنیدہ است این قصہ را بعد از شکر خندے — بگو از حالت یوسف شمائے کبر اخوانش

فگندم[۵۴] جوشن آوازہ بردوشش نام خود — کہ نشگافد بمیدان قیامت تیغ نسیانش

بباغ نظم خود مینازم آخر چون تنازد کس — کہ دارد عطر گیسوی رسول اللہ ریحانش

سجل[۵۵] باد از من آنکس کز حسد عیبش کند لیکن — زبان لفظ و معنی می کند شمشیر بارانش

بعبد[۵۶] جانش خریدارم کے روا باشد کہ بفروشم — بتحسین تنگ فہمان و احسان لئیمانش

بیک ارزان گرانش بشمارم گر تو بتانے — دہد گر خرمن مہ آسمان بشمارم ارزانش

تو دانی قیمت آبش کہ ہم خضرے وہم چشمہ — نہ اسکندر کہ از لب میگریزد آب حیوانش

تعالی اللہ چہ نخل ست این باب دیدہ پرورہ — کہ بے تحریک میریزد گل معنی ز اغصانش

شمار از حد وصفش قاصر آمد این اشارت بس — کہ عمان الجواہر نام کردند اہل عرفانش

---

[۵۱] بمشرق میرود ترسم الخ ضمیر میرود راجع بسوی حد شیم و انوری نام شاعری از موضع مہنہ کہ از مضافات خراسان ست ۱۲ [۵۲] میان انوری و عرفی الخ نخشب نام شہریکہ دران حکیم مقنع ماہی از علم نیرنج ساختہ و شعاع آن از ہر طرف سہ فرسنگ میتافت یعنی انوری را نسبت با عرفی ہمین ست کہ نسبت ماہ نخشب با ماہ تابان و ضمیر شین راجع بسوی کسے و مفعول دار کہ امر ست از داشتن ۱۲ [۵۳] دگر نہ شنیدہ است الخ ضمیر فاعل راجع بسوی کسے و این قصہ اشارت بسوی قصہ ماہ نخشب ست ۱۲ [۵۴] فگندم جوشن الخ جوشن بفتح زرہ ۱۲ از حسیم [۵۵] سجل باد الخ سجل بکسرتین عفو از گناہ ۱۲ ک [۵۶] بعبد جانش الخ ضمیر شین راجع بسوے عیب کردن حاسد و لئیم بمعنے بخیل و ناکس ۱۲

قصیده در موعظت اخوان و فخر خود

رفتم[1] ای غم ز در عمر شتابان رفتم — هان شتاب ار طلبی هست ز من هان رفتم

مشتاب ای غم دنیا که بگردم نرسی — بکن از دور وداعم که شتابان رفتم

ایها الناس بگوئید مبارکبادم — کز صنم خانهٔ من در حرم جان رفتم

الوداع از من درسے کشش بیهوشی ست — کاینک از خویش بهوی می رهبان رفتم

تا حد وحشت محبت که قیامت گاه ست — پیش روی غم دل مرده جنبان رفتم

در دهش و بلا بر اثر غم در پیش — تا براحت که تسلیم بدنبیان رفتم

هوس گریه شبم نشتر غم داو بست — رگ ابری بکشودم که بطوفان رفتم

آرزو گشتم و خون خوردم و عشرت کردم — نه در جور زدم نی بر احسان رفتم

گر حکومت همه عدلست کمش گیر که من — باد پیمودم و همدوش سلیمان رفتم

همه را ماتمی حسرت دنیا دیدم — چون بماتم کدهٔ گبر و مسلمان رفتم

کس عنان گیر نشد ورنه من از بیت حرم — تا در بتکده در سایهٔ ایمان رفتم

خضر اگر نیست قدم میزن و میکوش که من — رستم آخر بحرم ار ره خذلان رفتم

پای کوبان بحرم رفتم و تعلیم کردند — بدر دیر مغان ناصیه کوبان رفتم

من کجا کشمکش رد و قبولم ز کجا — نیک رفتم که نه کافر نه مسلمان رفتم

آفتاب آمد و در زیر سر بالین شد — چون بخواب عدم از حسرت جانان رفتم

صفحهٔ نقم ازان نسخهٔ خلدست که دوش — بشب خون سیاه غم الوان رفتم

هر کجا فسرده اندوه قوی بشنودم — جستم از در دگران توشه در نقصان رفتم

منم آن سیر ز جان گشته که با تیغ و کفن — بدر خانهٔ جلاد غزلخوان رفتم

سفته‌ام گوهری از من بخر اما مفروش — که بدریوزهٔ آن بر در صد دکان رفتم

---

[1] رفتم ای غم زدر ای غم یار دیرینه و غمخوار من از دروازهٔ زندگی شتابان رفتم خبردارش طلب من هست که من رفتم و تکرار هان برای تاکید است ۱۲ قد

مطلع دوم

از در دوست چه گویم بچه عنوان رفتم | همه شوق آمده بودم همه حرمان رفتم
پس ز دیوار زدم سر که درین کوچهٔ تنگ | آمدم مست و سراسیمه و حیران رفتم
رفتم از کوچهٔ تو لب تشنه بگلگون سرشک | سبک رفتم که افتان و خیزان رفتم
دل و دین خرد و هوش و زبان باختم | تا بگویم ز در دوست بسامان رفتم
آمدم نغمه گشا از لب امید ز یاس | در رگ و ریشهٔ دل دوخته دندان رفتم
آمدم صبح دم و شام برفتم بشنو | که چه سان آمدم اینجا بچه عنوان رفتم
آمدم صبح چه بلبل بچمن در نوروز | شام چون ماتمی از خاک شهیدان رفتم
دوستان زهر بگر بسکه رفتم ناکام | دشمنان نوش بخندید که گریان رفتم
رفتم و سوختم از داغ دل دشمن و دوست | که جگر سوز تر از اشک یتیمان رفتم
منم آن قطره که صد سینهٔ دل کردم داغ | تا ز نوک مژه غلطیده بدامان رفتم
منم آن یوسف بدر روزه که تا فتنهٔ مصر | تا برون آمدم از چاه بزندان رفتم
منم آن غنچهٔ پژمرده که از باد خزان | خنده بر لب گره و سر بگریبان رفتم
نور پیشانی صبح ظفرم لیک چه سود | کز غم تیره‌تر از شام غریبان رفتم
رفتم آهسته ولے صاحب دل میداند | که دل آشوب تر از زلف عروسان رفتم
هر دم از گریه و کارم به تبسم نکشید | منم آن نوح که هم بر سر طوفان رفتم
از پریشانی دل سوختم و بهر علاج | هم بدریوزهٔ دلهای پریشان رفتم
بازوی همتم آن روز چو همت بشکست | که بتابیدن سر پنجهٔ مرجان رفتم
منم آن هیکل روحانی اندیشهٔ خدا | که در آب زدم بر اشترنان رفتم

---

۱ پس بدیوار زدم الخ یعنے پس از آنکه بجهد بن مجاهده قرب دوست دست داد سر بدیوار زدم که درین عالم بشوق محبت آمده بودم و چون رفتم سرگشته و حیران رفتم که نزدیکان را پیش بود حیرانی ۱۲ رحیم

منم آن میوهٔ ارزنده ببستان کمال — کز دست و دهن ذائقهٔ ارزان رفتم

منم آن شیرفگن صید کن آهوگیرم — کز چو موشان بشکار ته انبان رفتم

گوهر قیمتی گنج ازل بودم لیک — رهٔ بیغیرتی جنس فراوان رفتم

بودم از قدر ترنج زر پرویز ولے — گوی گشتم بره سیلی چوگان رفتم

بوده ام من حلبی شیشهٔ لعل صهبا — پای کوبان به کجا بر سر سندان رفتم

چون صبا رخصت گشت چمنم بود ولے — چو تماشای خلائق بخیابان رفتم

رفتم اندر پے مقصود ولے ہمچو پلنگ — بسر کوه بقصد بیابان رفتم

ذوق عریانی تجرید ندانستم حیف — کز پے سندس و استبرق رضوان رفتم

آخر این با که توان گفت که در مکتب قدس — دانش آموز خرد بودم و نادان رفتم

شعر ورزیدم و از معرفت آسوده ماندم — جان معنی شدم و صورت بیجان رفتم

شب یلدای حیاتم بسحر گردید حیف — کز در افسانهٔ بیهوده بپایان رفتم

زان شکستم که بدنبال تحوش ملام — در نشیب شکن زلف پریشان رفتم

ماتم اهل دل آن بود که با حسرتیان — با دف و چنگ بگلگشت گلستان رفتم

عید آن طائفه آن بود که با شیونیان — تہنیت گوی بسر خاک شہیدان رفتم

راه مجنونی و فرہادیم آمد در پیش — رفتم این راه و لیکن نه چو ایشان رفتم

ناخن تیشه نزادم برگ و در تیشه بسنگ — کوه نظم در ته پا سوده بجولان رفتم

---

۵۱ منم آن شیرفگن الخ یعنی آن شیرفگن صید و آہوگیرم که حالا مثال موشان برای شکار زیر آسمان رفته ام یعنی ماہیت من مبتدل شد ۱۲ رحیم بدانکه شارح کاف اول را بمعنے دادعا طلب گرفته لیکن نزد راقم بجاے نون نفی گرفتن اولے بنماید و کاف بمعنی نون نفی اکثر آمده است ۱۲ واللہ اعلم ۱۲

۵۳ گوہر قیمتی گنج ازل الخ ای ہرچند که گوہر قیمتی و با قدر در خزانهٔ ازل بودم لیکن براہ بیغیرتی جنس فراوان که کم قدر باشد راه رفتم یعنی تعلقات دنیا را اختیار نمودم بیقدر و بیغیرت شدم ۱۲ واللہ اعلم

۵۴ چون صبا رخصت الخ ای مانند صبا مرا اجازت سیر تماشای چمن بود من مانند تماشای عامهٔ خلائق برای سیر دشت چمن رفتم یعنی مقید سلسلهٔ تعلق شدم ۱۲

آشیان[۵۱] زغن وزاغ بسنجیدم بر سر / سر قدم ساخته در خار مغیلان رفتم
اینهمه رفتم و رفتم که شدم عرفی / بتقاضای ردیف از پی بهتان رفتم
تیغ وی گفت که در معرکه جنگش تافت / گرنه از تارک اعدا شمشیر ان رفتم
آهنین پنجه تیغش باجل گفت که من / موج در موج شکستم چو بعمان رفتم
رمح وی گوید اگر جنگ دگر صلح کند / بگشاده گره جبهه خاقان رفتم
طالعش[۵۲] صبح ولادت در دنیا زد و گفت / آفتابی بکف اینک شبستان رفتم
هر که اندیشه[۵۳] خلق دیم از جائی ربود / چون صبا بر ورق سنبل و ریحان رفتم
این جواهر ز نثار کرمش برچیدم / کس نگوید که بدریوزه عمان رفتم
دارم این قافله را سر مه ز خاک در تو / نبرمی ظن که بتاراج صفاهان رفتم
بسکه عیسی نفسان بوسه براهم دادند / هر قدم بر سر صد چشمه حیوان رفتم
بال[۵۴] اندیشه ز پرواز شکستم صد بار / نبری ظن که بعرش سخن آسان رفتم
السلام ای ملک النظم برن داد زخاک / جو بآرام که ناظم شدوان رفتم
دادراد وش بدوش قدر اندر رهگذر / باثنای تو و نفرین حسودان رفتم
راه بحد ثنای تو سپردم این راه / نیست راهی که توان گفت به پایان رفتم
ره نفرین حسودان تو رفتم لیکن / آن نیرزد که بگویم بچه عنوان رفتم

---

۵۱ آشیان زغن الخ ازین شعر بیان وصف مجنون ست که روایت میکنند که مجنون آنقدر با وحوش و طیور انس گرفته بود که بعضی طائران بر سر او آشیانه چیده بودند و او آنقدر بیهوش بود که ازان هم خبر نداشت تا دفع آن نماید ۱۲ ۵۲ طالعش صبح الخ یعنی طالع ممدوح که مراد از اکبر بادشاه یعنی علی حیدر ست دروازه دنیا کوفت و گفت که بشبستان عالم آفتاب در کف گرفته رفته ام ۱۲ شفیع ۵۳ هر که اندیشه الخ هرگاه فکر خوی خوشش بی اختیار ساخت مانند باد صبا بر برگ سنبل و ریحان پا گذاشته رفتم ۱۲ شفیع بدانکه چند اشعار مشتمل بر مدح ممدوح که در بعض نسخ یافته شده ظاهرا باین قصیده ربطی ندارد شاید که الحاقیه باشند والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب ۱۲ ۵۴ بال اندیشه الخ ای بازوی اندیشه روح بیمای را از پرواز صد بار شکستم تا بعرش سخندانی رسیدم ۱۲ ش

قصیده در منقبت امیر المومنین علی علیه السلام

دمیکه[1] لشکر غم صف کشد بخونخواری — دلم بناله دهد منصب علمداری

خراب نرگس مستانهٔ توام که نهند — هزار شیوهٔ مستی بطبع هشیاری

مریض عشق ترا اشتها ازان بیش است — که بعد مرگ بنا ساید از جگر خواری

ولے توجه آن حسن جاودان باید — که فیض نامیه اش با جگر کند خواری

هزار چشمهٔ خون سر زند ز هر ذره — چو بعد مرگ بخاکم قدم بیفشاری

چنان بشهر دلم جنس درد ارزان است — که بوالهوس کندش رغبت خریداری

زخوش[2] متاعی بازار عشق می ترسم — که دست حسن به بندد کساد بازاری

دران[3] دیار به سودا رود دلم که دهند — جوی ملال بعمر ابد به بسیاری

ز بس ملال جدائے تنم ز صحبت جان — چو زخم عشق ز مرهم تمام بیزاری

بدرد عشق که هرگز بذوق گریهٔ من — نکرده قهقههٔ شوق کبک کهساری

هوای[4] شهر محبت چنان مرض خیز است — که مرگ بر اثری خود رود ز بیماری

---

[1] دمیکه لشکر غم صف الخ اے وقتیکه لشکر آرائی براے خونخوارے دل من کند دلم در مقابله آن ناله را علمدار خود سازد ۱۲ [2] زخوش متاعی الخ یعنے بازار عشق بدانگونه خوش متاع وگرم است که بوالهوس هم رغبت خریدارے متاع آن دارد چنانکه از بیت بالا معلوم می شود پس ازین خوش متاعے بازار عشق می ترسم که کساد بازارے دست حسن به بندد و بیکار کند چه حسین برائے عشق واسطه است هرگاه که عشق بیواسطه احتیاج بواسطه چرا خواهد افتاد ۱۲ ش [3] دران دیار الخ یعنے کاروان دل من در شهرے ببازارگانی میرود که دران [بجای] ملال عشق [زاد] عوض عمر ابد میدهند و این راهم بسیار دانند یا باوجود کثرت و بسیارے ملال ۱۲ ش [4] هوای شهر محبت الخ اے هوای شهر محبت چنان مرض خیز است که موت بر نقش پای خود برگردد بسبب بیمار شدن خود ۱۲

منم خراب عمارت بکشوری که درو — بود بدست خرابی عنان معماری

چنان بعشق تو در سکر درد بنالم — که تنگ حوصلگان بیقرار در زاری

ز جیب غم که برآرد ستمگر ظالمین — بخصم شاه دهد مایهٔ نگونساری

شهی سریر سخاوت علی که ابر کفش[۵۰] — بذوق دیدهٔ عاشق کند گهرباری

مخالفش[۵۱] چو درآید بزمرهٔ اسلام — کند بدست ملک تار سبحه زناری

نجوم[۵۲] سبعه اگر صیت عدل تو شنوند — شوند برگ تساوی بجیب سیاری

بدیده[۵۳] گر بنوک سنان او نگرد — کند نگاه اعادت نگاه مسماری

زهی جواد که تا فیض نام جان بخشش — نشاند گوهر صحت بفرق بیماری

اگر زدون سبک روحیت عوارض ثقل — ق — ز طبع سلسلهٔ حادثات برداری

سزد[۵۴] که حسرت دیدار بر دل عاشق — بگاه نزع شود مایهٔ سبکباری

چو برق عزم تو بر چرخ پرتو اندازد — بدست مهر بسوزد عنان سیاری

---

۵۱ مخالفش الخ مخالف آنجناب اگر در گروه اسلام درآید بهمان صحبت ممدوح بمرتبه رسد یعنی متقی و خدا پرست گردد که فرشتگان نسبت تار سبحه او سبحه خود را زنار نامند یا این بیت در هجو دشمن است که مخالف آنجناب چنان سخت کافر است که اسلام آوردن او بمنزله زنار گردن تار سبحه ملک باشد یعنی چنانکه زنار گردن تار سبحه ملک محال باشد همچنان اسلام او محال است مخالف او از دائره اسلام بیرون نیست ۱۲ ش ۵۲ نجوم سبعه الخ یعنی اگر سبعهٔ سیاره آوازهٔ عدل تو بشنوند با وجود اختلاف سیر خود متحد السیر گردند ۱۲ ش ۵۳ بدیده که بنوک سنان الخ ای در دیده که بنوک سنان او نگاه کند آنقدر سخت گردد که بوقت باز آمدن در دیده همچو میخ بخلد و از دیده اینجا چشم مخالف باشد ۱۲ ش ۵۴ سزد که حسرت دیدار الخ اگر ممدوح بسبب تکلفی و شگفتگی از عوارض ثقیله که در ظاهر رفع آن متعذر است از سلسله گوئی بر و اینست می سزد که حسرت دیدار معشوق که بر دل عاشق سخت ترین گرانیهاست بوقت جان کندن سبب خفت سکرات موت گردد و سختی جان کندن بر او آسان شود ۱۲ ش

منم که طالع فیروز من بگاه عروج ــ دهد بتحت ثری مایهٔ نگونساری
فلک بسهوم اگر داد راه بر در کام ــ کلید فتح بوی بسته عهد مسماری
دلم بعون شکایت ز غم تهی نشود ــ چو لفظ من ز معانی بسعی نثاری
زهی شکنجهٔ طالع که مرگ ظلم گرای ــ ملول گشت و ندارد سر مددگاری
بزیر تیغ هلاکم ز بار درد داست ــ که بار شست مرا دن کشم بسرباری
بروزگار فریبم سپهر شعبده باز ــ تنک متاع شد از جنبهای عیاری
هزار جرعه زهر از لب سم فرو ریزد ــ تعجبی که بطالع کنم بدشواری
خموش عرفی ازین شکوه ملال انگیز ــ زلاف حوصله یاد آر وطے کن این زاری
بیان درد دل است این دعای محنت خیز ــ که بے ملال بود با وجود بیماری
همیشه تا نفس گرم نیکبختان ست ــ بیک لباس درون با اجابت باری
حسود جاه تو باد از رحمت یزدان ــ چنان بعید که ناقوسیان زناری

---

۵۱ منم که طالع الخ ای پستی طالع من آنقدر ست که بگاه عروج و فیروزی تحت ثری را که پست ترین مقامات ست سامان نگونسارے دهد پس باید دانست که وقت پستی و محرومی چه باید پستی در طالع من خواهد بود ۱۲

۵۲ فلک بسهوم الخ ای اگر آسمان مرا سهو بر دروازهٔ مقصود رساند کلید فتح با دیبان میخ زدن برابر و برائے سخت بستن آن بند دهر و نکشاید ۱۲ قد۔

۵۳ زهی الخ اے مرگ من از من رنجیده شد که بمددگاری من نمی آید ۱۲ قد۔

۵۴ بزیر تیغ هلاکم الخ سر باری بار یکه آنرا بسبب خفت بشتر از بر بالا بار کلان و دیگر نهند ۱۲

۵۵ بروزگار فریبم الخ ای روزگار مرا چندان فریب داده که از جنس چالاکی کم مایه شده ۱۲

۵۶ همیشه تا نفس اے الخ ای اجابت باشے و نفس گرم نیکبختان در یک لباس شریک اند یعنے مستجاب الدعوات است

۵۷ حسود جاه الخ ناقوس خر مهره باشد که کافران در وقت پرستش بتان خود بنوازند لهذا آنها را ناقوسیان گویند ۱۲

در منقبت امیر المومنین علیه السلام

این[1] بارگاه کیست که گویند بی هراس — کای اوج عرش سطح حضیض ترا مماس

منقار[2] بند کرده ز پستی هزار جا — تا او لبش دریچهٔ آن طائر قیاس

آورده گوشوار مرصع بگوش عرش — کز وی علو شان بستاند بالتماس

بی سایه[3] اش لباس سیه کرده از علو — نی کرده نور مهر زراندود وی لباس

از بسکه نور بارد از در و دیوارش — خورشید روشنی کند از سایه اقتباس

گر بشنود نسیم هوای حریم او — بر مغز نوبهار رسد هم آورد عطاس

گفت است[4] آسمان هر آنکه بگوا بیهده ز قصور — کز رفعتش خرد هم نشان داد و نی قیاس

گفتم که عرش نیست بپا حسب لب گزید — گفتا نعوذ بالله ازین طبع دون اساس

شرمی بکن[5] چه عرش چه کرسی بارها — گفتم بصرفه حرف زن ای ناشناس

این قصر جاه واسطه آفرینش است — یعنی علی جهان معانی امام ناس

آنجا که[6] لطف او عمل کیمیا کند — زر دارد التماس طلائیت از نحاس

---

[1] این بارگاه کیست الخ ای این بارگاه کدامی عالی مرتبت است که در حق وی بخوف همه خلائق میگویند که ای بارگاه رفعت پناه که اوج عرش برین سطح حضیض ترا که عبارت از صحن سپهر است مماس است ۱۲ رحیم شفیع [2] منقار بند کرده الخ تا معین ست که چون مرغی از تعب و زحمت گردد منقار را بند کند و میکشاید لهذا می گوید که این بارگاه کرا است که مرغ قیاس که بیک پریدن دانه از خوشهٔ پروین می چیند در بالا رفتن آن بارگاه در نشستن دریچهٔ آن از ماندگی هزار جا منقار بند کرده ۱۲ رحیم شفیع [3] بی سایه اش الخ [4] آن بارگاه را هیچ چیز رفعت مرکوب نیست تا از سایهٔ آن سیه پوش گردد و همچنین از آفتاب هم گر ششنه نور آفتاب بروی می تابد که لباس آن بارگاه از آن نور زر اندود شود ۱۲ رحیم [5] شرمی بکن الخ این مقوله فلک است بصرفه حرف زدن باید سخن گفتن باشد ۱۲ رحیم [6] آنجا که الخ یعنی جاییکه لطف او کیمیا گری میکند زر اقرار میکند که اگر مرتبه مرا بالا فرماید که زر و مس طلائیت از خداوند یابد ۱۲ رحیم

طرز کلام غیر کجا وین روش کجا
نسناس را کسی نشمارد ز نوع ناس

در شعر من چه کار کند ناخن حسود
بس نازکست خوشهٔ پروین چو برد داس

نظم حسود و شعر مرا در میان بود
بعد یکه واقعست میان امید و یاس

عرفی بس است بیهده بهر دعا برآر
نزد جلیل عز و جل دست التماس

لبریز باد جام حیات موافقت
تا هست گرم دمدمهٔ این دو از گونطاس

بیجوشه باد کشت مراد مخالفت
چندانکه دانه آرد شود در دهان آس

در وصف کشمیر

هر سوخته جانیکه بکشمیر درآید[1]
گر مرغ کباب است که با بال و پر آید

بنگر که زفیضش[2] چه شود گوهر یکتا
جانیکه غریب گردد آنجا گهر آید

وانگه که چنین فصل[3] که در ساحت گلزار
از لطف هوا چاشت نسیم سحر آید

از بلبل خاموش دل باغ گرفت
ادرا چه کند بلبل گل دیرتر آید

---

[1] هر سوخته جانی الخ شادابی نزاهت کشمیر را بیسر آید که آب و هواے کشمیر آنقدر جان بخش است که اگر مرغ کباب کرده را گذرے در آنجا بار افتد بقدرت ایزد او حیات آن زنده گردد و بال و پر هم رساند لطیفه کاف مصرع ثانی را کاف مفاجات نوشته اند لطیفه یعنی هم خیابانچه مرزا قتیل در شجرة الامانی در بیان اقسام حرف کاف کاف بمعنی ناگاه هم نیز نوشته اند ۱۲ قصد

[2] بنگر که زفیضش الخ حرف براے تعجب مستعمل است ۱۲ قصد [3] وانگه چنین فصل الخ یعنی بعد ازانکه ادعا [illegible] گفتم چنین فصل که در ساحت گلستان آنجا از لطافت هوا وقت چاشت نسیم سحر می آید ۱۲ الرحیم

بتیغ غمزهٔ جانان کشای هر دو دل — ولیکه در غم او تنگ شد چنین بگشای

متاع دل که بها یه کشود بر دوست — اگر بپاش سلیمان دهد نگین بگشای

نیاید جمع بر الطاف دوست نه بزبان — در شهوره زن عرفه سنین بگشای

بهشت خاک تبریز و لایت دارا — دلی کشای که فتح است ملک چین بگشای

بتیغ دور اهب اگر اصطلاح میطلبی — ز خوب و زشت اگر لب بغیر دین بگشای

لب صفا بگشا در بیان ساده دلی — زبان عقل بتشریح مهر و کین بگشای

بیان وحدت و تفسیر آیت و توحید — زبان بر قلوب ران را به آن چنین بگشای

هزار مرده بروی زمین بود بسیار[1] — اگر تو مرده ندیدی دل زمین بگشای — هشدار

ز بخل صاحب خرمن نتیجهٔ ... [2] — که همت کن و دامان خوشه چین بگشای

ز هر سخن در بازیچه نغز انکه نسیم — بزاده شهد هم چشم هزل بین بگشای

خموش عرفی ازین نغمهای شور انگیز — لب ترانهٔ بلبل بآفرین بگشای

رموز حکمت اسرار قدس جلوه دهد[3] — بمدح خویش لب عقل اولین بگشای

---

[1] هزار مرده الخ یعنی اگر مرده دلان روی زمین را نشناختی مردگان اندرون زمین را خواهی شناخت ۱۲ و الله اعلم بحقیقة الحال والیه المبدا والمآل ۱۲

[2] ز بخل صاحب خرمن الخ ای بسبب بخل صاحب خرمن را نصیحت است اینکه بر خوشه چین مرحمت کن او را بگشا و آنچه فراهم آورده است باز بگیر حاصل اینکه از کنیزان نفع دریغ مدار ۱۲ رشیم

[3] رموز حکمت الخ ای بمدح و ثنای خود لب عقل اول هم بگشا تا بر تو رموزات حکمت الهی جلوه دهد ۱۲ رحیم شفیع